

Котюк І. І.,
професор, доктор юридичних наук,
професор кафедри теорії права та держави
юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Котюк О. І.,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри правосуддя
юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ СУЧАСНОГО РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ «ДОКАЗУВАННЯ»

У статті на основі наукового аналізу чинного законодавства і літературних джерел виявлено недоліки офіційного визначення доказування у кримінальному провадженні.

Спираючись на уточнення сутності доказів, мети та змісту доказування, а також системний аналіз норм КПК і висловлені з цього приводу погляди вчених, внесено пропозиції, спрямовані на вдосконалення їх визначень.

Ключові слова: кримінальне провадження, докази, фактичні дані, інформація, доказування, процесуальні джерела доказів, суб'єкти доказування, сторони кримінального провадження.

В статье на основании научного анализа действующего законодательства и литературных источников раскрыты недостатки официального определения доказательств и доказывания в уголовном судопроизводстве.

Опираясь на уточнение сущности доказательств, цели и содержания доказывания, а также системный анализ норм УПК и высказанные по этому поводу взгляды ученых, внесены предложения, направленные на усовершенствование их определений.

Ключевые слова: уголовное производство, доказательства, фактические данные, информация, доказывание, процессуальные источники доказательств, субъекты доказывания, стороны уголовного производства.

Позитивною ознакою чинного КПК є те, що категорія «доказування», яка фактично розкриває основну складову кримінального судочинства, у ньому визначена офіційно. Зокрема, згідно з частиною другою ст. 91 КПК «доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження» [1]. Проте аналіз цього визначення дає підстави для висновку, що воно містить низку суперечностей, які простежуються й в інших нормах КПК.

Зокрема, якщо врахувати, що поняття «встановлення» та «доказування» ототожнювати не слід, то з урахуванням цього виглядають спірними частина перша ст. 84 КПК, згідно з якою зазначені у ній особи за допомогою доказів «встановлюють наявність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню», та частина друга ст. 91 КПК, відповідно до якої доказування здійснюється «з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження». Спірним є й те, що згідно з частиною першою ст. 84 КПК особами, які встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню, є лише «слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд», а відповідно до частини першої ст. 94 КПК лише ці особи уповноважені й на оцінку доказів. Привертає увагу й те, що у частині другій ст. 91 та у ст. 93 КПК зберігається поняття «збирання доказів», хоча вченими доречність його використання обґрунтовано піддавалась сумніву.

Недоліки цих норм свідчать про те, що при їх конструюванні були проігноровані погляди представників наукової школи Київського національного університету імені Тараса Шевченка, зокрема: В. Гончаренка, М. Михеєнка, А. Конверського, І. Котюка, М. Шумила тощо, що свідчить про необхідність подальшого

дослідження даної проблеми і, на основі системного аналізу норм КПК та висловлених з цього приводу міркувань учених, формулювання пропозицій, спрямованих на уточнення офіційного визначення і змісту доказування, та його мети, і осіб, які його здійснюють.

У зв'язку з цим насамперед слід зазначити, що проблеми процесуального доказування у теорії права фактично не досліджувались, оскільки тут вони розчиняються в межах предмета юридичної аргументації. Що ж до процесуальної науки, то у ній саме поняття «доказування» тривалий час ототожнювалось з поняттям «доказ», що й зумовило появу теорії доказів.

Зазначена ситуація значною мірою була зумовлена тим, що й у логіці поняття «доказування», як правило, не застосовувалось, оскільки тут воно, всупереч логіці, також ототожнювалось з поняттям «доказ», хоча тлумачилось у широкому значенні як спосіб обґрунтування істинності судження, системи суджень або теорії за допомогою логічних умовиводів і практичних засобів (спостереження, експеримент, суспільно-виробнича і соціальна діяльність), а у вузькому – як установлення істинності суджень виключно за допомогою логічних умовиводів або висновків [2, с. 180]. І лише з формуванням сучасної української наукової термінології у логіці було запропоновано термін «доведення», яке тлумачиться як логічна процедура, в ході якої встановлюється істинність будь-якого положення за допомогою інших положень, істинність яких уже встановлена [3, с. 258].

Якщо ж поняття «доказування» у загальнонауковій літературі й визначалось, то при розкритті його змісту виходили з того, що слово «доказувати» – означає підтверджувати істинність, правильність чогось переконливими доказами, фактами (синонімами є «доказати», «обґрунтувати», «аргументувати») [4, с. 8].

Що ж до процесуального доказування, то оскільки офіційне його визначен-

ня було відсутнє, вчені його тлумачили як: формування (збирання і закріплення), перевірку і оцінку доказів та їхніх процесуальних джерел, обґрунтування висновків з метою встановлення об'єктивної істини і прийняття на цій основі правильного, законного, обґрунтованого та справедливого рішення [5, с. 4]; регламентовану законом діяльність уповноважених органів з участю інших суб'єктів судочинства зі збирання, перевірки та оцінки фактичних даних (доказів) про обставини, з'ясування яких необхідне для правильного вирішення справи [6, с. 183–184]; здійснювану у визначеному законом порядку пізнавально-практичну діяльність уповноважених осіб, що полягає у формуванні, перевірці та оцінці доказів та їхніх процесуальних джерел, а також оперування ними з метою встановлення істини у сфері судочинства [7, с. 60].

Узагальнення наведених визначень дає підстави для висновку, що якщо у логіці доказування як процес отримання знання здійснюється шляхом виведення його з певних суджень і є системою суто мисленнєвих операцій, то процесуальне доказування лише такими операціями не вичерпується. Саме до цього привертав увагу В. Гончаренко, який підкреслював, що в структурі процесуального доказування слід розрізняти два аспекти: криміналістичний, спрямований на виявлення, отримання та фіксацію фактичних даних про факт та обставини вчиненого злочину, і процесуальний, який проявляється у процесуальному закріпленні, посвідченні, перевірці та оцінці отриманих фактичних даних у спосіб, визначений законом [8, с. 40–50].

Що ж до докладної характеристики поняття, структурних елементів і співвідношення пізнання і доказування, то вони розкриті у роботах І. Котюка [7; 9], у яких, зокрема, йдеться про те, що в ході процесуального доказування уповноважена особа, здійснюючи пізнавально-криміналістичний аспект діяльності, і встановлюючи факти та обставини,

спочатку отримує знання та обґрунтовує ними певний висновок для себе, і на цій основі формує власне переконання, а вже на підставі отриманих результатів, здійснюючи пізнавально-процесуальний аспект цієї діяльності, забезпечує можливість отримання цих знань іншими учасниками процесу, доводить це іншим особам, і, таким чином, обґрунтовуючи власну правову позицію, формує їхнє переконання.

Зазначений висновок цілком узгоджується й з визначенням структури доказування у логіці, елементами якого визнають: тезу, аргументи та демонстрацію [3, с. 283]. З урахуванням цього, у процесуальному доказуванні тезами є визначені законом факти та обставини, що підлягають доказуванню. Аргументами слугують: а) фактичні дані щодо фактів дійсності; б) вимоги законів; в) засади судочинства, що є аксіомами, з урахуванням яких повинні будуватися всі аспекти зазначених відносин; г) визначення (дефініції), з урахуванням яких учасниками доказування повинні тлумачитися правові реалії; г) раніше доведені факти, що зафіксовані у рішеннях судів. А демонстрацією є визначений законом спосіб оперування доказами, яке передбачає їх групування, наведення аргументів для їх обґрунтування, побудову на їх основі гіпотетичних, індуктивних, дедуктивних і традуктивних умовиводів, та кореспондування їх, з використанням методів психологічного впливу на особу, адресатам доказування, з метою обстоювання своєї правової позиції й переконання їх у своїй правоті [7, с. 363–378; 9, с. 338–352].

При цьому важливо враховувати, що оскільки у кримінальному провадженні факти та обставини, що підлягають доказуванню, можуть бути встановлені й не у визначений законом спосіб, то не кожна встановлена обставина може бути використана як доказ. Саме з урахуванням цього, факти та обставини, що підлягають доказуванню, не просто встановлюються, а посвідчуються і обґрунтовуються у визначений законом

спосіб та визначеними законом засобами. І саме тому, наприклад, Ю. Орлов у структурі доказування вирізняв такі етапи, як: пізнання, посвідчення та обґрунтування [10, с. 88]. Тобто, поняття «встановлення» і «доказування» ототожнювати не слід тому, що встановлення фактичних даних та формування доказів і оперування ними є окремими завданнями, що розв'язуються в ході доказування.

Важливим є й те, що процесуальне доказування є колективною діяльністю, а функції його суб'єктів чітко розмежовані. Адже, наприклад, слідчий тут уповноважений виконувати лише фактофіксуючу функцію, тобто виявляти визначені законом факти та обставини, що їх супроводжують, та у визначений законом спосіб фіксувати і посвідчувати їх, що, з цією метою, здійснюється з участю понятних. Що ж до вивідних знань, то хоча ним вони самостійно і можуть бути отримані, але аргументом при формуванні доказу вони бути не можуть, оскільки згідно з законом складовими доказу можуть бути лише ті вивідні знання, які отримані слідчим у формі консультації спеціаліста або експертного висновку.

Отже, особливістю процесуального доказування є те, що в ході отримання інформації відбувається лише уповноваженими на це особами, в межах їхньої компетенції, та у визначений законом спосіб, а отриманій інформації надається визначена законом форма, яка була б доступною для інших осіб. Саме така актуалізована, належним чином закріплена і посвідчена інформація визнається доказами, у процесі формування яких слід розрізняти власне пізнання (тобто пізнання для себе), що являє собою процес і результат взаємодії суб'єкта пізнання з його об'єктом з метою отримання інформації (встановлення фактичних даних) та доказування, тобто дії, спрямовані на те, щоб отримані фактичні дані матеріалізувати у таку форму, яка була б доступною для інших учасників кримінального провадження і якою є визначені

законом процесуальні джерела доказів.

А якщо встановлення фактів та обставин відбувається за допомогою фактичних даних, а доказування – за допомогою доказів, які формуються на основі фактичних даних та їхніх джерел, то справедливим є й міркування, що не можна уявляти справу так, нібито докази існували в природі й до проведення слідчих дій. Якби це було так, то завдання слідчого полягало б у тому, щоб відшукати і долучити до справи «готові» докази. Тобто, ототожнення доказів зі слідами злочину, які ще не зібрані й не закріплені у визначеному законом порядку, свідчить про атрибутивний підхід до розуміння доказів і саме на цьому хибному підході й базується поняття «збирання доказів», стосовно якого й вносились обґрунтована пропозиція замінити його поняттям «формування доказів та їхніх процесуальних джерел» [5, 10].

Крім того, при характеристиці доказування важливо враховувати й те, що воно здійснюється з певною метою. Якщо ж при цьому брати до уваги, що, як вже зазначалось, встановлення фактів та обставин може здійснюватись і в непроцесуальний спосіб, то з урахуванням цього, конструкція частини другої ст. 91 КПК, згідно з якою доказування здійснюється «з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження», та конструкція частини першої ст. 84 КПК, відповідно до якої за допомогою доказів встановлюються факти та обставини, що мають значення для справи, є позбавленими логіки. Адже якщо згідно з традиційною парадигмою кримінального судочинства метою доказування визнавалось встановлення істини, що простежувалось і у його визначеннях, то з запровадженням чинним КПК нової його парадигми, його мета фактично впливає зі змісту частини другої ст. 9 КПК, згідно з якою уповноважені особи в ході кримінального провадження зобов'язані «забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень». Та й відповід-

но до ст. 2 КПК саме цьому підпорядкована вся діяльність, що здійснюється в ході кримінального провадження, коли ухвалюються проміжні та кінцеві процесуальні рішення. А з урахуванням цього конструкція «з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження» (ч. 2 ст. 91 КПК) мала б бути замінена конструкцією «з метою забезпечення прийняття законних та неупереджених проміжних і кінцевих процесуальних рішень».

Саме урахування наведених міркувань й дає підстави для висновку, що доказування є багатоаспектною діяльністю, в структурі якої простежуються такі етапи: 1) отримання належних процесуальних підстав і на здійснення кримінального провадження, і на участь у доказуванні; 2) формування доказів та їхніх процесуальних джерел, яке передбачає виявлення і вилучення об'єктів, слідів та відомостей, що стосуються факту та обставин розслідуваного злочину, їх процесуальне закріплення, долучення до матеріалів провадження і збереження як доказів та їхніх джерел; 3) дослідження та перевірка доказів і їхніх процесуальних джерел, що передбачають їх вивчення на предмет з'ясування їх змісту, зв'язку з розслідуваними обставинами, узгодженості з іншими доказами, відповідності вимогам, визначеним законом; 4) оцінка доказів і їхніх процесуальних джерел на предмет визначення їх відносності, допустимості, достовірності, достатності та значення для прийняття процесуальних рішень; 5) оперування доказами, яке передбачає їх групування, наведення аргументів для їх обґрунтування та кореспондування їх як фактичних даних адресатам доказування з метою обстоювання своєї правової позиції та переконання їх у своїй правоті; 6) прийняття на основі наявних доказів відповідних процесуальних рішень [7, с. 110; 9, с. 221].

Водночас, важливим у контексті зазначеного аналізу є врахування й того, що згідно зі ст. 22 КПК криміналь-

не провадження здійснюється на основі змагальності, що передбачає самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій. А якщо так, то в ході доказування простежується і суб'єктивний момент, унаслідок якого те, що визнавати доказом, а що ні, визначається учасниками процесу. Як наслідок, окремі фактичні дані одними з них можуть визнаватись доказами, а інші – ні, в ході доказування окремі докази можуть бути спростовані іншими доказами. Саме тому слушним є висновок М. Шумила, що «аналіз відповідних положень КПК свідчить про те, що в них унормовані правові механізми впливу сторони захисту на формування доказів у стадії досудового розслідування і судового розгляду. Тому інформаційна основа доказів підсилюється логічною складовою – фактами-аргументами, які можуть впливати на оцінку фактичних даних. Реально у процедурі формування доказів, а також в інтерпретації їх змісту можуть брати участь конкуруючі суб'єкти, що може призвести до активізації доказів, зміни їх змісту, ослабленні доказової сили чи навіть ліквідації [11, с. 225–226]. Невипадково однією із засад кримінального провадження, передбаченою п. 16 частини першої ст. 7 КПК, є «безпосередність дослідження показань, речей і документів», зміст якої розкритий у ст. 23 КПК.

А з урахуванням цього непорозумінням виявляється те, що згідно з частиною першою ст. 84 КПК, особами, які встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню, є лише «слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд», а відповідно до частини першої ст. 94 КПК лише ці особи уповноважені й на оцінку доказів. Адже буквальне тлумачення зазначених положень закону дає підстави для висновку, що сторона захисту та потерпілий не тільки не є суб'єктами доказування, а й не уповноважені на оцінку доказів. Такий підхід суперечить, по-перше, п. 15

частини першої ст. 7 КПК, яким передбачено таку із загальних засад кримінального провадження, як «змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості», по-друге, частині першій ст. 93 КПК, згідно з якою збирання доказів здійснюється сторонами кримінального провадження та потерпілим, по-третє, п. 19 частини першої ст. 3 КПК, яким визначено сторони кримінального провадження та їх учасників, і, по-четверте, частині другій ст. 22 КПК, згідно з якою «сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних повноважень, передбачених цим Кодексом». З урахуванням цього і частина перша ст. 84, і частина перша ст. 94 КПК мали б бути скоординованими з частиною першою ст. 93 та, як наслідок, містити положення, згідно з яким встановлення й оцінка фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження і підлягають доказуванню, здійснюється сторонами кримінального провадження та потерпілим.

Заслуговує на увагу й те, що задекларована КПК рівність прав сторін на збирання та подання доказів мала б передбачати і рівні фактичні можливості їх реалізації. Водночас, якщо згідно зі ст. 93 КПК сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення як гласних, так і негласних слідчих (розшукових) дій, витребування та отримання речей, документів, відомостей тощо, а також проведення інших процесуальних дій, а сторона захисту, потерпілий, крім витребування та отримання речей, копій документів, відомостей тощо, має право лише на ініціювання проведення

слідчих (розшукових) дій шляхом подання слідчому, прокурору відповідних клопотань, і в задоволенні яких їм може бути й відмовлено, то зазначена рівність сторін у доказуванні виглядає явно сумнівною.

Викладене дає підстави для таких висновків:

1) при характеристиці процесуального доказування поняття «встановлення» та «доказування» отожднювати не слід, оскільки «встановлення» є криміналістичним аспектом зазначеної діяльності, яка може здійснюватись і в непроцесуальний спосіб, а «доказування» являє собою її процесуальний аспект, а тому може здійснюватись лише на основі передбачених законом підстав, визначеними законом особами, засобами та у визначений законом спосіб;

2) процесуальне доказування – це здійснювана у визначеному законом порядку пізнавально-практична діяльність уповноважених осіб, яка полягає у формуванні та оцінці доказів і їхніх процесуальних джерел, а також оперування ними з метою обґрунтування обставин, що підлягають доказуванню та прийняття на цій основі відповідних процесуальних рішень;

3) засобами процесуального доказування є докази, їхні процесуальні джерела, та процесуальні дії, спрямовані на їх отримання та оперування ними в ході доказування;

4) частина друга ст. 91 КПК мала б бути сформульована так: «Доказування полягає у формуванні, перевірці та оцінці доказів і їхніх процесуальних джерел, а також оперування ними з метою обґрунтування обставин, що підлягають доказуванню, та прийняття на їх основі проміжних і кінцевих процесуальних рішень».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квіт. 2012 р. № 4651–VI / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Философский энциклопедический словарь / Ред. сост. Е. Губский, Г. Кораблева, В. Лутченко. – М.: ИНФРА-М, 1999. – 576 с.
3. *Конверський А. С.* Логіка / А. С. Конверський. – К.: Укр. Центр духовної культури, 1999. – 400 с.
4. Словарь синонимов русского языка. – Л.: Наука, 1971. – 856 с.
5. *Михеенко М. М.* Доказывание в советском уголовном судопроизводстве / М. М. Михеенко. – К.: Вища шк., 1984. – 133 с.
6. Большой юридический словарь / Под ред. А. Сухарева, В. Зорькина, В. Крутских. – М.: ИНФРА-М, 1998. – 790 с.
7. *Котюк І.І.* Теорія судового пізнання: монографія / І.І. Котюк. – К.: ВПЦ Київський університет», 2006. – 435 с.
8. *Гончаренко В.И.* Использование данных естественных и технических наук в уголовном судопроизводстве (методологические вопросы) / В.И. Гончаренко. – К.: Вища школа, 1980. – 160 с.
9. *Котюк І.І.* Основи теорії судового пізнання. Ч. 1. Загальнотеоретичні аспекти: навч. посіб. для студ. юрид. ф-тів / І.І. Котюк. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2012. – 423 с.
10. *Орлов Ю.К.* Структура судебного доказывания и понятие судебного доказательства / Ю.К. Орлов // Вопросы борьбы с преступностью. – М.: Юрид. лит., 1978. – Вып. 28. – С. 86–101.
11. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За заг. ред. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.С. Шумила. – К.: Юстініан, 2012. – 1223 с.

Kotiuk I., Kotiuk O. Theoretical and juristic analysis of the modern awareness of the definition «proving»

On the basis of scientific analysis of current legislation and the literature revealed shortcomings official definition of evidence and proof in criminal proceedings.

In particular, states that although the presence of different types of proceedings led to his own definition of evidence, but in each of them are recognized as «evidence», the contents of which have certain list, information. The analysis of attributive and functional approach to the definition of «information» is justified that the information does not exist by itself, but its appearance is only possible as a result of interaction between subject and object of knowledge, because knowledge of the subject which receives the actual data.

However, as knowledge in criminal proceedings is in the form of evidence in the course of which operate not just the actual data (information), and the evidence is therefore the concept of «establishment of evidence» and «procedural proof» and «sources of evidence» and «procedural sources of evidence» should not be confused, as if the sources of evidence can be any object, the source of evidence procedure stipulated by law.

And drawn attention to the fact that the definition of evidence formulated in Part .1, Art. 84 CPC and whereby they have «evidence obtained in the present Code on the grounds of which the investigator, the prosecutor, the investigating judge and the court determines whether or not the facts and circumstances relevant to the criminal proceedings and to be proved» is debatable, because, first, the proof is not just the establishment of evidence, and the establishment of data, their procedure for establishing and operating them in order to justify the circumstances that are the subject of proof, and, secondly, its literal interpretation leads to the conclusion that the defense and the victim are not the subjects of evidence that contradicts this general principles of criminal proceedings as «competition and freedom to petition their court their evidence and to prove in court their credibility».

Based on evidence clarifying the nature, purpose and content of proof, and systematic analysis of the norms of the CPC and expressed views on this matter scientists made proposals to improve their definitions.

Keywords: *criminal proceedings, evidence, measurement data, information, facts of evidence, procedural sources of evidence proving subjects, the parties of criminal proceedings.*

Стаття надійшла до редакції журналу 26.12.2016 р.